PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

BARQAROR ISHLAB CHIQARISHNING MIKROIQTISODIY ASOSLARI

Absamatov Anvar Ergashovich
i. f. d., dotsent,

Xudoyberdiyev Elbek Eshmamatovich
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Iqtisodiyot ta'lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.21497166

Annotatsiya: Maqolada barqaror ishlab chiqarish tushunchasining mikroiqtisodiy nazariy asoslari keng qamrovli tahlil qilinadi. Tashqi samaralar (eksternalliklar) nazariyasi, ijtimoiy optimal ishlab chiqarish hajmi, Pigou solig'i va Kouz teoremasi, tabiiy resurslardan foydalanishning dinamik modellari, aylanma iqtisodiyot kontseptsiyasi hamda korxona darajasidagi barqaror ishlab chiqarish strategiyalari mikroiqtisodiy tahlil vositalari yordamida yoritiladi. Shuningdek, barqaror ishlab chiqarishga o'tishning iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlari va ularning amaliy ahamiyati asoslanadi.
Kalit so'zlar: barqaror ishlab chiqarish, mikroiqtisodiyot, tashqi samaralar, Pigou solig'i, Kouz teoremasi, tabiiy resurslar iqtisodiyoti, aylanma iqtisodiyot, ijtimoiy optimal hajm.

Kirish. XXI asrda jahon iqtisodiyoti oldida turgan eng dolzarb muammolardan biri cheklangan tabiiy resurslar va atrof-muhitning ifloslanishi sharoitida iqtisodiy o'sishni ta'minlashdir. Ushbu muammoning yechimi sifatida "barqaror ishlab chiqarish" kontseptsiyasi shakllangan bo'lib, u hozirgi avlodning ehtiyojlarini kelajak avlodlarning o'z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatiga putur yetkazmagan holda qondirishga qaratilgan ishlab chiqarish jarayonini anglatadi. An'anaviy mikroiqtisodiy nazariya korxonaning xatti-harakatini faqat xususiy xarajat va xususiy foyda nuqtai nazaridan tahlil qilib, ishlab chiqarish jarayonining atrof-muhitga va jamiyatga ko'rsatadigan tashqi ta'sirlarini ko'pincha e'tibordan chetda qoldirar edi. Biroq zamonaviy mikroiqtisodiy tahlil bozor mexanizmining "muvaffaqiyatsizliklari" (market failures), xususan, tashqi samaralar muammosini chuqur o'rganish orqali barqaror ishlab chiqarishning nazariy-uslubiy asoslarini shakllantirishga imkon berdi.

Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, barqaror ishlab chiqarish muammosi endi faqat ekologik yoki ijtimoiy masala emas, balki bevosita iqtisodiy samaradorlik, resurslarni taqsimlash va bozor muvozanati bilan bog'liq mikroiqtisodiy muammo sifatida ko'rib chiqilishi lozim. Maqolaning maqsadi — barqaror ishlab chiqarishning mikroiqtisodiy nazariy asoslarini keng qamrovli tahlil qilish, tashqi samaralarni ichkilashtirish mexanizmlarini o'rganish hamda korxonalarni barqaror ishlab chiqarishga undovchi iqtisodiy rag'batlantirish vositalarini asoslashdan iborat.

Asosiy qism. Barqaror ishlab chiqarish — bu resurslardan foydalanish, ifloslantiruvchi moddalar chiqindisi va ijtimoiy xarajatlarni minimallashtirgan holda mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish jarayonidir. Mikroiqtisodiy nuqtai nazardan bu tushuncha korxonaning ishlab chiqarish funksiyasiga qo'shimcha cheklov sifatida kiritiladi:

$$Q = f(L, K, R, E)$$

bu yerda R — tabiiy resurslar sarfi, E — atrof-muhitga ko'rsatiladigan salbiy ta'sir (emissiya) darajasi. An'anaviy modeldan farqli o'laroq, barqaror ishlab chiqarish modelida korxona nafaqat mahsulot hajmini, balki R va E o'zgaruvchilarining ijtimoiy jihatdan maqbul darajasini ham hisobga

olishi lozim. Barqaror ishlab chiqarish muammosining nazariy yadrosini tashqi samaralar (eksternalliklar) nazariyasi tashkil etadi. Tashqi samara — bu iqtisodiy sub'ektning faoliyati natijasida uchinchi tomonga (bozor bitimida ishtirok etmagan sub'ektlarga) ko'rsatiladigan, ammo bozor narxida aks etmagan ta'sirdir. So'nggi yillarda barqaror ishlab chiqarishning amaliy tatbiqi sifatida aylanma iqtisodiyot (circular economy) kontseptsiyasi keng tarqalmoqda. An'anaviy chiziqli ishlab chiqarish modeli ("ishlab chiqarish — iste'mol qilish — chiqindiga chiqarish") o'rniga aylanma model resurslarni qayta ishlash, qayta tiklash va uzoq muddat foydalanishga asoslangan yopiq tsiklni taklif etadi. Mikroiqtisodiy nuqtai nazardan aylanma iqtisodiyot korxona uchun ikki tomonlama samara beradi: birinchidan, xomashyo xarajatlarini kamaytirish orqali ishlab chiqarish xarajatlarini pasaytiradi; ikkinchidan, ekologik mas'uliyatli mahsulotlarga bo'lgan iste'molchi talabining o'sishi hisobiga qo'shimcha bozor ustunligini (differensiatsiya orqali raqobatiy afzallik) yaratadi. Bu esa barqarorlikning nafaqat ijtimoiy majburiyat, balki iqtisodiy jihatdan foydali strategiya bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Korxona darajasida barqaror ishlab chiqarishga o'tishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

1. Resurs va energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish orqali marginal xarajatlarni kamaytirish;
2. Chiqindilarni qayta ishlash va ikkilamchi xomashyodan foydalanish orqali xomashyo xarajatlarini optimallashtirish;
3. Ekologik standartlarga muvofiq mahsulot ishlab chiqarish orqali yangi bozor segmentlariga chiqish;
4. "Yashil" investitsiyalar va energiyaning muqobil manbalaridan foydalanishga o'tish orqali uzoq muddatli xarajatlarni barqarorlashtirish.

Barqaror ishlab chiqarishga o'tishni rag'batlantiruvchi asosiy iqtisodiy vositalarni umumlashtirish mumkin:

Soliq rag'batlari — ekologik toza texnologiyalarni joriy etuvchi korxonalarga soliq imtiyozlari berish;

Subsidiyalar — muqobil energiya manbalari va resurs tejamkor uskunalarga davlat subsidiyasi ajratish;

Standartlashtirish va sertifikatlash — ekologik mahsulot sertifikatlari orqali iste'molchi ishonchini oshirish, bu esa axborot assimetriyasini kamaytiradi;
Bozor vositalari — emissiya kvotalari savdosi va uglerod solig'i kabi mexanizmlar orqali ifloslanishni bozor narxlariga singdirish.

Bu mexanizmlarning barchasi umumiy maqsadga — tashqi samaralarni ichkilashtirish va korxona xatti-harakatini ijtimoiy optimal natijaga yaqinlashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa. O'tkazilgan keng qamrovli tahlil shuni ko'rsatadiki, barqaror ishlab chiqarish muammosi mikroiqtisodiy nazariyaning markaziy kategoriyalari tashqi samaralar, bozor muvaffaqiyatsizligi, ijtimoiy optimal hajm va resurslardan dinamik foydalanish modellari orqali ilmiy jihatdan asoslanishi mumkin. An'anaviy bozor mexanizmi o'z-o'zidan ijtimoiy optimal natijani ta'minlay olmaydi, chunki korxonalar faqat xususiy xarajatlarga tayanib qaror qabul qiladi, bu esa resurslardan haddan tashqari foydalanish va ortiqcha ifloslanishga olib keladi. Tiklanmaydigan va tiklanadigan resurslardan foydalanishning dinamik modellari esa vaqt oralig'ida resurslardan oqilona foydalanishning nazariy asosini ta'minlaydi. Bundan tashqari, aylanma iqtisodiyot kontseptsiyasi barqaror ishlab chiqarishning nafaqat ekologik, balki iqtisodiy jihatdan ham foydali bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi resurs va energiya tejamkorligi korxona xarajatlarini kamaytirish bilan bir qatorda yangi bozor imkoniyatlarini ham yaratadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, barqaror ishlab chiqarishga o'tish jarayoni faqat ma'muriy majburlash orqali emas, balki iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlari soliq imtiyozlari, subsidiyalar, bozor vositalari va sertifikatlash tizimlari orqali samaraliroq amalga oshiriladi, chunki bu

mexanizmlar korxonalarning xususiy manfaatini ijtimoiy manfaat bilan uyg'unlashtiradi. Kelgusi tadqiqotlarni raqamli texnologiyalar yordamida resurslar sarfini real vaqt rejimida monitoring qilish hamda bu orqali tashqi samaralarni ichkilashtirish samaradorligini oshirish imkoniyatlarini o'rganish yo'nalishida davom ettirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Pigou A.C. The Economics of Welfare. — 4th ed. — London: Macmillan, 1932.
2. Coase R.H. The Problem of Social Cost // Journal of Law and Economics. — 1960. — Vol. 3.
3. Hardin G. The Tragedy of the Commons // Science. — 1968. — Vol. 162, No. 3859.
4. Hotelling H. The Economics of Exhaustible Resources // Journal of Political Economy. — 1931. — Vol. 39, No. 2.
5. Pindyck R.S., Rubinfeld D.L. Microeconomics. — 9th ed. — New York: Pearson, 2018.
6. Perman R., Ma Y., Common M., Maddison D., McGilvray J. Natural Resource and Environmental Economics. — 4th ed. — Harlow: Pearson Education, 2011.
7. Ellen MacArthur Foundation. Towards the Circular Economy: Economic and Business Rationale for an Accelerated Transition. — 2013.
8. G'ulomov S.S. Iqtisodiyot nazariyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2015.
9. Rasulev A.F. Mikroiqtisodiyot. — Toshkent: TDIU nashriyoti, 2012.
10. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Atrof-muhit va tabiiy resurslardan foydalanish statistik to'plami. — Toshkent, 2023.
11. IMPROVING THE VALUATION PRACTICES OF CORPORATE SECURITIES OF JOINT-STOCK COMPANIES: EVIDENCE FROM UZBEKISTAN. International Journal of Economy and Innovation. 2024-yil 64-son Eshmamat Khudoyberdiyevich Khurramov.
12. Aksiyadorlik jamiyatlari aksiyalarini bozor qiymatini baholash modellari va ularining o‘ziga xos jihatlari. Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali, 2024-yil 4-son. Хуррамов Эшмамат Худойбердивич
13. Aksiyadorlik jamiyatlarining oddiy aksiyalari qiymati baholash usuli. O‘zbeksiton sug‘urta bozori jurnali, 2024-yil 12-son. Хуррамов Эшмамат Худойбердивич
14. Aksiyadorlik jamiyatlari obligatsiyalarining qiymatini baholashning o‘ziga xos xususiyatlari. “Yangi O‘zbekiston iqtisodiyoti” jurnali, 2025-yil 1-son.
15. Хуррамов Эшмамат Худойбердивич
16. “Qimmatli qog‘ozlarni baholashning nazariy asoslari va uning o‘ziga hos jihatlari”. 2023-yil 13-Fevral. Хуррамов Эшмамат Худойбердивич